

HOOFDSTUK 2

Het moet anders in Nederland

Brinkman: de nieuwe geluiden van een nieuwe minister

In de week na 'Bergschenhoek' debatteerde de Tweede Kamer twee dagen lang over het 'bami-akkoord'. Elco Brinkman hield zich grotendeels afzijdig; premier Lubbers daarentegen werd van verschillende kanten stevig aangevallen, vooral naar aanleiding van Brinkmans opmerking over de veranderde spelregels – een opmerking die in de media breed was uitgemeten. De emoties liepen hoog op; tussen de serieuze beraadslagingen over de inhoud van het bami-akkoord door waren er voortdurend felle woordenwisselingen, waarbij Ruud Lubbers en andere betrokkenen stukje bij beetje allerlei details vertelden van hetgeen zich gedurende de WAO-week binnenskamers had afgespeeld.

Al direct in het begin van het debat op 27 januari 1993 zette het VVD-kamerlid Robin Linschoten de toon. Hij vroeg zijn CDA-collega Pieter-Jan Biesheuvel: 'Heeft premier Lubbers aan het begin van de WAO-week de CDA-fractie de vrijheid gegeven om met de VVD zaken te doen?' Toen Biesheuvel bevestigend antwoordde, greep Ruud Lubbers de microfoon: nee, voor hem 'en naar mijn mening voor alle anderen' was het duidelijk 'geen volledig vrije kwestie' geweest. Hij had geen bezwaar gezien in besprekingen tussen het CDA en de VVD, 'ik heb echter nooit gezegd dat de uitkomst van die besprekingen voor het kabinet automatisch goed zou zijn en dat het kabinet zwijgend zou luisteren naar een eventueel akkoord'. Dit ontlokte Brinkman een van de weinige interrupties die hij zichzelf gedurende de twee debat-dagen toestond. Hoezo geen volledig vrije kwestie? De premier had die maandagavond toch gezegd dat de fractievoorzitters van CDA en PVDA 'zich vrij konden voelen om

eigener beweging te proberen om de Kamer een alternatief voorstel (...) in overweging te geven?' Lubbers herhaalde: 'Ja, zeker! (...) Dat behoeft echter niet automatisch te betekenen dat het kabinet kan zeggen dat het niets meer behoeft te doen.'

Het verschil in optiek tussen beiden lag nu glashelder op tafel. Brinkman deed er verder het zwijgen toe, als een mokkend kind dat zijn gelijk niet krijgt. Linschoten nam het voor hem op. 'Als je iemand de vrijheid geeft om te gaan onderhandelen, kun je niet in gaan grijpen als er iets uitkomt wat je zelf niet bevalt. Dan heeft de minister-president de heer Brinkman gewoon een kunstje geflikt.' Daarmee raakte Linschoten Lubbers' meest gevoelige snaar, zoals Brinkman met zijn opmerking over de 'spelregels' ook al had gedaan: zijn integriteit. De premier beschuldigde de vvd'er ervan zijn woorden te verdraaien. Hij had helemaal geen kunstje geflikt, maar gewoon zijn verantwoordelijkheid genomen.

Even later ontstond een fel interruptiedebatje over de vraag of Lubbers' eindvoorstel van de maandag nu wel of geen 'eindbod' was geweest. Ja en nee, zei de minister-president. Het bedrag aan bezuinigingen dat bereikt moest worden stond voor hem vast, maar over de invulling van zijn voorstel viel nog wel te praten. Nog weer later twistten Thijs Wöltgens en Lubbers over de vraag of alleen de pvda in Bergschenhoek was gezwicht voor de portefeuillekwestie of dat ook Brinkman dat had gedaan. De premier zat in een moeilijk parket. Brinkman was al op de vrijdagavond van de wao-week akkoord gegaan met het plan om de pvda een laatste voorstel, inclusief portefeuillekwestie, voor te leggen. En dat terwijl de gesprekken met de vvd nog niet afgerond waren. De fractieleider had wel gezegd dat hij niet op twee borden tegelijk wilde schaken, maar in feite had hij dat in die laatste fase dus wel gedaan. De pvda en de vvd wisten dit niet, en als het bekend zou worden, zou het Brinkman een storm van kritiek opleveren. Om hem daarvoor te behoeden had Lubbers met De Vries afgesproken dat zij deze kwestie geheim zouden houden. Aangevallen, maar niet in de positie de waarheid te vertellen, smeed hij nu het woord 'geschiedvervalsing' de vergaderzaal in. Hij deed dat via een omweg, in een verwijzing naar een eerdere opmerking van Frans Leijnse. Maar in werkelijkheid gold zijn frustratie Elco Brinkman, voor wie hij naar zijn gevoel de klappen op zat te

vangen. Toch kon de premier het niet laten het geheim van Brinkmans vrijwillige akkoord-gaan helemaal onder tafel te laten. Hij vertelde dus dat hij de fractievoorzitters van CDA en PVDA die zaterdagavond, ná het bereiken van het bami-akkoord, duidelijk gevraagd had of zij het eventueel zonder portefeuillekwestie konden stellen. De PVDA'er had toen als eerste het woord had genomen en 'nee' gezegd, aldus Lubbers. Daarmee gaf hij een niet mis te verstane hint: het antwoord van Elco Brinkman op zijn vraag was 'ja' geweest.

Zo onttaarde het debat in – zoals VVD-leider Frits Bolkestein later zou zeggen – 'een gênante vertoning', met Elco Brinkman als hardnekkig zwijgend middelpunt. Ondanks Lubbers' geëmotioneerde verzet tegen suggesties van kunstjes, gedraai en achterkamertjespolitiek, was hij het vooral zelf die door zijn beschrijving van de gebeurtenissen in de WAO-week en zijn reacties op opmerkingen een beeld neerzette van wat we dan maar een hoogontwikkeld soort machtspolitiek zullen noemen. Aan het eind van de tweede dag sprak hij een slotwoord, waarin hij met name Bert de Vries, CDA-woordvoerder Biesheuvel en Elco Brinkman bedankte 'voor de steun in de loop der tijden voor het wetsontwerp, zoals het er nu ligt'. Nu schoot Brinkman voor de tweede keer uit zijn slof. Deze dankbetuiging was 'lichtelijk geforceerd', meende hij, en hij voegde daar op ronduit sarcastische toon aan toe: 'Het is misschien goed voor de geschiedschrijving dat wij het zo formuleren jegens elkaar.'

Elco (Leendert Cornelis) Brinkman, geboren op 5 februari 1948, kreeg het label 'kroonprins' al mee toen hij in 1982 als de benjamin van het eerste kabinet-Lubbers de politieke arena betrad. Een topambtenaar van 34 jaar die direct een ministerspost krijgt? Dat kan niet anders dan grote beloften voor de toekomst inhouden, zo luidde de algemene conclusie van pers en politici in die dagen. Eén ding stond in ieder geval vast: ambitie en energie had deze jongeman van gereformeerden huize genoeg. In de tien jaren sinds zijn afstuderen in 1972 (politicologie en rechten aan de Vrije Universiteit in Amsterdam) had hij een bliksemcarrière doorlopen. Die begon in 1974, toen hij na een tweetal kortstondige banen in dienst trad bij het ministerie van Binnenlandse Zaken. Hij maakte daar deel uit van een clubje van drie nieuwelingen die direct voor de hoogste ambtenaar

van dat departement – de secretaris-generaal (sg) – gingen werken. De toenmalige sg Van Dijke wilde de departementale organisatie en vooral ook zijn eigen staf soepeler laten functioneren, en de drie moesten daarin een centrale rol gaan spelen.

Brinkmans grote sprong voorwaarts volgde vier jaar later. In 1977 trad het kabinet-Van Agt/Wiegel (CDA-VVD) aan, met Hans Wiegel als minister van Binnenlandse Zaken. Een jaar later vroeg Wiegel zijn sg en de drie 'Kennedy-boys', zoals Brinkman en zijn twee collega's werden genoemd, wat ideeën te ontwikkelen voor Bestek '81, het grote bezuinigingsplan van het jonge kabinet. De jonge Elco maakte toen grote indruk, omdat hij al een dag later een geheel eigenhandig gemaakt concept-plan gereed had. Wiegel was zó tevreden dat hij de toen 30-jarige ambtenaar met zijn secretaris-generaal meestuurde naar de Centraal Economische Commissie, een van de belangrijkste ambtelijke overlegorganen en belast met de voorbereiding van Bestek '81. Kort daarop ontstond door een reorganisatie bij Binnenlandse Zaken een vacature voor een post als directeur-generaal (DG's zijn de op één na hoogste ambtenaren van de ministeries). Minister Wiegel en secretaris-generaal Van Dijke passeerden andere, oudere kandidaten en kozen Elco Brinkman.

In zijn periode als topambtenaar viel hij al op door drie eigenschappen, die hem later ook als minister en CDA-fractievoorzitter kenmerkten. In de eerste plaats hield hij zich bij voorkeur bezig met de grote lijnen en niet met de details. Zijn snelle schets van het concept voor Bestek '81 was in deze een meesterproef. In de tweede plaats liet hij zich kennen als iemand met duidelijke eigen opvattingen en schroomde hij niet die ook te uiten. Zo hield hij eens een toespraak waarin hij de ambtelijke toppen van de ministeries verweet dat ze niet loyaal waren ten opzichte van het kabinetsbeleid, omdat ze hun eigen ministers aanwijzingen gaven hoe ze de afgesproken bezuinigingen konden ontlopen. Oog voor de grote lijn, gevoel voor plichtsbesef, uitgesproken meningen: het was niet vreemd dat Hans Wiegel her en der bewonderende opmerkingen over zijn jonge directeur-generaal rondstrooide en dat die ook tot politici als Ruud Lubbers doordrongen. De kandidaat-premier herkende wel iets van zichzelf in de negen jaar jongere ambtelijke komeet.

Toen Brinkman in 1982 door Lubbers werd gevraagd voor de post van minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur,

was het vooral zijn ambitie die hem 'ja' deed zeggen en het advies van zijn vader deed negeren. Brinkman senior, oud-burgemeester van Hardinxveld-Giessendam in de Alblasserwaard, vond Elco te jong. Maar Elco, die zich in veel opzichten met zijn vader identificeerde, accepteerde Lubbers' aanbod met alle gretigheid die hem eigen was.

Lubbers-I, een coalitie van het CDA en de liberale VVD, was precies het goede kabinet voor Brinkman. Nederland bevond zich in een zware economische crisis, en Lubbers en zijn ploeg zetten al direct een daadkrachtig beleid van bezuinigingen in, dat hun de naam *no nonsense*-kabinet bezorgde. De jaren zeventig, gedomineerd door de socialistische maatschappijvernieuwers onder leiding van Joop den Uyl, waren definitief voorbij. Het was nu 'niet praten, maar doen', 'de hand aan de ploeg slaan', 'knopen doorhakken'. Brinkman was als burgemeesterszoon opgegroeid in de jaren vijftig, toen respect voor het bestuurlijk gezag nog gewoon was. Het deed hem een intens genoeg dat zulk een respect – na de opstandige jaren zestig en de overlegcultuur van de jaren zeventig – nu weer leek terug te keren. 'Dat verlangen de mensen ook', zei hij in een interview.

Weliswaar klonken vanuit de linkse hoek wat geluiden van afkeer, maar over het algemeen werd dit soort uitlatingen inderdaad weer wat gemakkelijker aanvaard. Ook andere ministers, zoals de oud-bankier Onno Ruding (CDA, minister van Financiën) en Gijs van Aardenne (VVD, vice-premier en minister van Economische Zaken), zeiden dat er niet te veel moest worden gezeurd, dat zij wisten wat goed voor het land was en dat zij er onverwijld voor zouden zorgen dat Nederland er weer bovenop kwam. 'We hebben een generatie politici gehad die prachtige verhalen kon vertellen, maar de zin achter de komma was altijd zo ingewikkeld dat ze er altijd weer vanaf konden als ze dat wilden. (...) Mensen verwachten van hun bestuurders dat ze beslissen. En dat ze helder beslissen.' Dat was, in de woorden van Elco Brinkman, het credo van het eerste kabinet-Lubbers. In de crisisjaren 1982-1984, die leidden tot grote werkloosheid en maatschappelijke somberheid, bood de doortastende regeerstijl, gelardeerd met dit soort jargon, velen het nodige houvast. Toen aan het eind van de kabinetsperiode bleek dat het met de economie weer de goede kant uitging, kon Ruud Lubbers rekenen op grote dankbaarheid van de Nederlandse kiezer.

Gedurende zijn eerste periode als minister profileerde de toekomstige kroonprins zich als een van de meest uitgesproken uitvoerders van het *no nonsense*-beleid. Het regeerakkoord dat de basis vormde van het eerste kabinet-Lubbers, was ongekend gedetailleerd en Brinkman toonde zich buitengewoon trouw aan de bezuinigingsopdrachten die er voor zijn ministerie uit voortvloeiden. Hij en Wim Deetman van Onderwijs leken soms een wedstrijdje 'wie kan er het flinkst bezuinigen' te spelen en maakten er een gewoonte van om hun collega's tijdens kabinetsvergaderingen met de neus op de feiten te drukken. Ook zij moesten zich aan het regeerakkoord houden, en voor het geval ze vergaten wat daar ook alweer in stond, had Brinkman voor alle zekerheid steeds een exemplaar bij zich.

In de Tweede Kamer ontstond na verloop van tijd enige frustratie over deze rigide regeerstijl, die immers tot gevolg had dat het parlement nauwelijks enige invloed had op het regeeringsbeleid. Op een gegeven moment begon die ergernis zich te concentreren op de jonge Brinkman, die zich niet alleen ontpopte als een van de meest harde bezuinigers, maar bovendien voortdurend liet merken dat hij de sfeer in de Kamer toch nog teveel die van de praatcultuur vond hebben. De druppel die de emmer deed overlopen was een interview in het weekblad *Vrij Nederland*, begin 1984, waarin hij zijn visie op de werkwijze van de Tweede Kamer etaleerde. Hij suggereerde dat kamerleden hun kennis over de samenleving vooral opdeden in Nieuwspoort (het onderkomen van de parlementaire pers, ondergebracht in het gebouw van de Tweede Kamer), dat ze zelfingenomen waren ('Een kamerlid denkt vaak dat-ie maar een motie hoeft te laten aannemen en dat het dan opeens allemaal anders is in Nederland'), en dat ze wel eens wat harder zouden mogen werken ('Ik zou me best kunnen voorstellen dat er op de hulpkrachten van het parlement wordt bespaard. Dat zou de democratie misschien wel bevorderen. Dan houden die kamerleden misschien zelf weer eens een speech').

Voor de Tweede Kamer was dit een mooie aanleiding om haar gevoelens tot uitdrukking te brengen. Het parlement nam geen genoegen met Brinkmans schriftelijke excuses en eiste dat hij zich kwam verantwoorden in een openbaar debat. Kamervoorzitter Dick Dolman (PVDa), noemde zijn uitlatingen 'beneden peil' en 'reactionair'. Tijdens het debat, dat begin

mei 1984 plaatsvond, liet de Kamer de jonge bewindsman duidelijk voelen dat hij een grens had overschreden. Joop den Uyl, de oud-premier die toen voorzitter van de PVDA-fractie was, vond dat sommige van Brinkmans uitspraken in de buurt van 'anti-parlementaire stemmingmakerij' kwamen; en ook Brinkmans partijgenoot Huib Eversdijk, die optrad als woordvoerder van de CDA-fractie, had er geen goed woord voor over. De reacties waren, behalve als een ontlading van opgekropte ergernissen, te omschrijven als een mengeling van staatkundig geïnspireerde en emotionele verontwaardiging. Staatkundig geïnspireerd, omdat het de Tweede Kamer is die de regering controleert, en niet andersom; emotioneel, omdat de Tweede Kamer in Nederland nu eenmaal altijd gevoelig is voor kritiek op haar functioneren, en natuurlijk helemaal als die kritiek komt van een jeugdige nieuwkomer in de politiek die zelf nooit kamerlid is geweest. Ruud Lubbers – en ook Brinkman zelf – besloten het op onervarenheid te gooien. De premier keurde Brinkmans uitspraken af, maar zei ook dat hij er niet zo zwaar aan tilde. De bewindsman zelf trok het boetekleed aan en zei: 'Je leert elke dag iets en sommige dagen leer je meer. Dit was een van die sommige dagen.'

Zijn voorkeur voor daadkrachtig en helder bestuur en zijn afkeer van 'politici met prachtige verhalen waar ze achteraf toch weer onderuit proberen te komen', bleven echter ook in de jaren daarna zijn leidraad. Het *Vrij Nederland*-interview was vooral een kennismaking met de ware Elco Brinkman. Zijn uitlatingen, hier en in andere vraaggesprekken, toonden niet alleen *dédain* voor het parlement, ze lieten Brinkman zien als een man met een diepe afkeer van de Nederlandse compromiscultuur – een cultuur die nu eenmaal moeilijk te vermijden valt in een politiek klimaat waarin geen enkele politieke partij het alléén voor het zeggen heeft, en waarin altijd coalitieregeringen gevormd moeten worden. Tijdens het eerste kabinet-Lubbers, waarin CDA en VVD over het algemeen in grote eensgezindheid opereerden, had Brinkman het wat dat betreft gemakkelijk. Wat hij riep en wat hij vond, paste in de geest van dat kabinet en van die tijd en in de conservatieve schrikreactie die op de economische crisis volgde.

Ook zijn behoefte om zijn boodschap publiekelijk uit te dragen bleef. Uitleggen, ideeën over het voetlicht brengen, de

mensen toespreken en zo steun verwerven, de eigen bekendheid vergroten door ook bij niet-politieke evenementen het gezicht te laten zien, van het begin af aan waren dit belangrijke elementen van de wijze waarop Brinkman politiek wilde bedrijven. Hij had een grote bewondering voor Dries van Agt, die als premier (1977-1982) in kleurrijke zinnen wist te vertolken wat zijns inziens bij de mensen leefde. Bij Brinkman leidde de behoefte aan verkondiging ook tot een preoccupatie met zijn imago. De mensen moesten weten wie Elco Brinkman was. Dat hij geen echte populist was, zoals Van Agt, besepte hij terdege; en hij is dat ook nooit geworden, ondanks zijn pogingen daartoe.

In 1986, toen Lubbers-I ten einde liep, kwam even de kwestie van de opvolging van de premier in beeld. Lubbers zelf wilde dat Brinkman naar de Tweede Kamer verhuisde om zijn bestuurlijke ervaring aan te vullen met enig parlementair handwerk. Maar Brinkman voelde niets voor de post die hem aangeboden werd, die van vice-voorzitter van de fractie (voorzitter bleef de alom gewaardeerde Bert de Vries). Hij koos voor een voortgezet ministerschap, dat Lubbers hem overigens uit ergernis pas zeer laat aanbood. Inmiddels waren er behalve Brinkman nog drie potentiële kroonprinsen – Onno Ruding (Financiën), Hans van den Broek (Buitenlandse Zaken) en Wim Deetman (Onderwijs). Zij bleven alle drie minister, en het is mogelijk dat Brinkman dacht dat hij sterker stond als hij dat óók deed. Nu had een lidmaatschap van de CDA-fractie in die tijd inderdaad zijn minder aantrekkelijke kanten. Het gedetailleerde, strakke regeerakkoord van het eerste kabinet-Lubbers had de regeringsfracties gereduceerd tot stemvee, zo vonden velen. Voor iemand die daadkracht wilde uitstralen, was de Tweede Kamer niet het beste platform. Dus toen de ministersploeg van het tweede kabinet-Lubbers (opnieuw van CDA en VVD) zich op 14 juli 1986 op de trappen van Huis ten Bosch met de koningin liet fotograferen, was Elco Brinkman weer van de partij.

Al direct aan het begin van zijn tweede ministersperiode deed hij pogingen zijn imago op te vijzelen, door zich als serieus denker te profileren. In oktober 1986 schreef hij een notitie met de titel 'Over de (on)macht van de nieuwe elite', waarin hij een oproep deed tot een hernieuwd sociaal elan. Hij leek hier-

mee in de voetsporen van Dries van Agt te willen treden, die het in zijn tijd graag had over 'ethisch reveil'. In zijn notitie bouwde Brinkman voort op de idee van de 'zorgzame samenleving', dat het Wetenschappelijk Instituut van het CDA in 1983 had gelanceerd. De centrale gedachte achter dit concept was dat de burger niet meer voor alles op de overheid moest vertrouwen (in CDA-ogen een typisch socialistisch gedachtengoed), maar dat aloude waarden als gemeenschapszin, onderlinge zorgzaamheid en sociaal verantwoordelijkheidsbesef nieuw leven ingeblazen moesten worden.

Hoewel niet alleen in CDA-kringen kritiek op de verzorgingsstaat bestond, was het Brinkman die bij veel mensen de geur van de vooroorlogse jaren weer in de neus bracht, de tijd waarin het drie-generatie-gezin nog bestond en de maatschappelijke zorg in handen was van particuliere, veelal religieus georiënteerde instellingen. Zijn verhaal sloeg dan ook nauwelijks aan. 'Brinkman wil de liefdadigheid weer terug, de rijke weduwe die de armen een pannetje soep gaat brengen', zo luidden de smalende commentaren. 'Betuttelend', vonden anderen, 'hij zoekt alleen maar een rechtvaardiging, een alibi, voor zijn bezuinigingen in de zorgsector.' Maar Brinkman liet zich niet uit het veld slaan en ging gewoon door met het verkondigen van zijn opvattingen. Tegenover het weekblad *HP* verklaarde hij in 1987 waarom. Hij had in zijn tijd als topambtenaar ooit het advies gekregen: "Het eerste waar je voor moet zorgen als je een bepaald doel voor ogen hebt, is dat je het thema op de maatschappelijke agenda geplaatst krijgt. Dan komt er discussie, dan gaat het treintje vanzelf rijden." Daar heeft die man heel sterk gelijk in gehad. Die techniek helpt. Eenvoudiger gezegd: als je maar vaak genoeg over een onderwerp praat, dan gaat het wel leven – een variant op wat in het bedrijfsleven wel 'management by speech' wordt genoemd. In de politiek waren vóór Elco Brinkman vooral mensen als Ronald Reagan, Margaret Thatcher en ook Ruud Lubbers (met name in zijn eerste regeerperiode) door deze techniek bekend geworden. Sporttrainers en ouders kennen de methode ook, als 'peptalk' of 'donderpreek'. Het probleem was: Brinkman miste de natuurlijke geloofwaardigheid en het gezag om moraliserende taal te laten overkomen. Hij was geen Reagan, Thatcher of Lubbers. Hij klonk niet overtuigend of doorleefd, maar belerend.

In november 1988 ging hij tijdens een gastcollege in Leiden, met de titel 'Genoeg van de staat?', nog eens uitvoerig in op zijn gedachten over de 'zorgzame samenleving'. Die term zelf gebruikte hij overigens niet meer. In navolging opnieuw van het Wetenschappelijk Instituut had hij die geruild voor 'verantwoordelijke samenleving' – een begrip dat enerzijds moderner klonk, anderzijds ook beter paste in de CDA-historie. Maar vanuit het Wetenschappelijk Instituut klonk het geluid dat Brinkman in zijn Leidse rede van dit concept vooral 'soep' en 'inconsistente onzin' had gebrouwen. Dat was een beetje overdreven. Onzin was het niet, maar inderdaad, veel samenhang viel er in de rede niet te ontdekken. Zij was vooral lang en saai, bestond grotendeels uit een verdediging van Brinkmans eigen beleid op wvc, en bevatte opvallend veel verwijzingen naar ideeën uit kringen van linkse en liberale sociale wetenschappers. In zijn eigen parochie was men nauwelijks onder de indruk van Brinkmans preken. Als serieus partij-ideoloog, als hedendaags vertolker van het christen-democratisch gedachtengoed, heeft hij nimmer naam gemaakt. Veeleer kreeg hij, vooral door zijn kreterige uitspraken in talloze interviews, het imago een kleinburgerlijke moralist te zijn – en dat in een tijd waarin de moderne, zelfbewuste, individualistische Nederlander steeds meer zelf wilde gaan uitmaken wat wel of niet goed was.

Midden in de regeerperiode van zijn tweede kabinet liet premier Lubbers weten dat hij nog wel een derde regeerperiode wilde, met als gevolg dat de opvolgingskwestie kon blijven sluimeren. Maar toen het kabinet in mei 1989 vervroegd ten val kwam, werd de vraag wie van de kroonprinsen de echte zou moeten worden, plotseling actueel. Lubbers' derde periode zou immers zijn laatste worden, zo maakte de premier nu duidelijk. De potentiële opvolgers moesten dus in stelling worden gebracht. Met name Jan de Koning en Norbert Schmelzer namen hierbij het voortouw. De Koning had als vertrouweling van Lubbers een zeer machtige positie. Hij was trouwens zelf nog bijna premier geweest. Toen Dries van Agt er na de verkiezingen van 1982 plotseling mee ophield, sprak hij een voorkeur uit voor deze nuchtere, laconieke voormalige ARP-voorzitter. De Koning – die zichzelf vanwege een zwak hart als een gezondheidsrisico beschouwde (hij overleed in 1994) – weiger-

de echter. Hij schoof Lubbers naar voren en werd zelf minister van Sociale Zaken. Wat Norbert Schmelzer betreft: diens politieke carrière kwam na zijn beroemde 'nacht' in 1966 weliswaar op dood spoor, maar op de achtergrond groeide hij uit tot een invloedrijke *éminence grise*.

De uitgangssituatie midden 1989 was als volgt: Jan de Koning had besloten afscheid te nemen en het lag in de rede dat Bert de Vries zijn ministerspost zou overnemen, zodat de positie van fractieleider vrij kwam. Er waren drie kandidaten voor de opvolging van Lubbers na diens derde periode. Jan de Koning had een voorkeur voor Brinkman, Schmelzer twijfelde tussen de populaire Onno Ruding en Hans van den Broek, die als minister van Buitenlandse Zaken immers ruime internationale ervaring had opgedaan. Oorspronkelijk was er nog een vierde kandidaat geweest, onderwijsminister Wim Deetman, maar die speelde geen rol meer vanwege de permanente kritiek op zijn beleid, die hem rond deze tijd in grote politieke moeilijkheden had gebracht. Het meningsverschil tussen Schmelzer en De Koning stond een duidelijke keuze in de weg. Op initiatief van Schmelzer en met instemming van Lubbers werd besloten dat de drie nog een tijdje met elkaar moesten concurreren – maar vanuit andere posities dan ze nu bekleedden. Ruding zou in een derde kabinet-Lubbers minister van Buitenlandse Zaken moeten worden, Van den Broek zou moeten verhuizen naar het ministerie van Justitie, en Elco Brinkman zou de Tweede-Kamerfractie moeten gaan leiden.

Het plan Schmelzer/De Koning strandde echter. Van den Broek weigerde naar Justitie over te stappen, en ook Onno Ruding haakte af. Deze was gedurende Lubbers-II herhaaldelijk in conflict geweest met de minister-president, die zich voor zijn gevoel te veel met zijn terrein, Financiën, bemoeide. In Lubbers' ogen was hij kroonprins nummer 1 gebleven, maar zelf had hij verdraaid weinig zin in een derde periode als minister.

De enige die wel bereid was zijn aandeel in het plannetje te nemen, was Elco Brinkman. Hij was er in de nadagen van Lubbers-II nog even flink tegenaan gegaan. In dezelfde periode waarin Bert de Vries de CDA-kamerleden vroeg wie zij eigenlijk voor ogen hadden als toekomstig fractievoorzitter, poetste Brinkman zijn zelfgekozen profiel van partij-ideoloog nog eens op via zijn 'Leidse rede'. De Vries noteerde in zijn fractie vier

namen: Wim Deetman, Enneüs Heerma (de staatssecretaris voor Volkshuisvesting), Piet Bukman (voormalig partijvoorzitter en toen minister van Ontwikkelingssamenwerking), en Elco Brinkman.

In de zomer na de val van Lubbers-II voerden de premier, Jan de Koning en Bert de Vries nog wat gesprekken met de kandidaat-fractievoorzitters. Omdat De Vries voor Heerma was en De Koning voor Brinkman, mag uit het feit dat Brinkman het uiteindelijk werd, worden afgeleid dat de stem van Lubbers de doorslag gaf. Formeel was het de fractie die in november, toen het derde kabinet-Lubbers van start ging, de uiteindelijke keuze maakte, maar in werkelijkheid was zij voor een voldongen feit gesteld. Anderhalve maand later, rond Kerstmis 1989, liet Ruud Lubbers via het weekblad *Elsevier* weten: ik denk nog na over mijn opvolger, maar als fractievoorzitter komt Elco Brinkman wel in aanmerking. Wat hij er niet bij zei, was dat het een keuze uit armoede was. Zijn belangrijkste voorkeuren Ruding, Van den Broek en Deetman, waren afgefallen. Wim Deetman was inmiddels met steun van de premier voorzitter van de Tweede Kamer geworden. Onno Ruding verliet de politiek; hij werd in juni 1990 voorzitter van het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (NCW). Tot januari 1992, toen hij als vice-president in dienst trad van de Amerikaanse bank Citicorp, bleef zijn naam af en toe opduiken als – toch nog – mogelijke concurrent van Brinkman als Lubbers' toekomstige opvolger. Daarna viel hij definitief af.

Hans van den Broek had zich in Lubbers' ogen door zijn keuze minister van Buitenlandse Zaken te blijven zelf gediskwalificeerd; die keuze kwam in zijn ogen neer op een weigering zijn politieke ervaring te verbreden. Aanvankelijk verdween zijn naam niet helemaal uit beeld. Gedurende de derde periode-Lubbers werd echter steeds duidelijker dat hij nog maar moeilijk met de premier door één deur kon. Van den Broek stoorde zich er in toenemende mate aan, dat Lubbers ook zelfstandig actief wilde zijn op het terrein van de buitenlandse politiek; hij ervoer dit als een aantasting van zijn werkterrein. In het najaar van 1990 drong dit conflict – een herhaling van het probleem Lubbers-Ruding – ook tot de buitenwereld door. Daarna werd hij steeds minder als een serieuze kanshebber voor de opvolging gezien. Midden december 1992 werd

bekend dat hij lid van de Europese Commissie zou worden.

Met Van den Broek als verblekende ster en na het vertrek van Ruding naar Citicorp kon Elco Brinkman zich dus als kroonprins vrijwel onbedreigd voelen. Toch was hij dat niet, want er was nog een potentiële opvolger. Die solliciteerde niet, en zijn naam werd niet openlijk genoemd, maar hij bleef in Brinkmans ogen – en niet alleen in de zijne – ‘boven de markt’ hangen. Dat was Ruud Lubbers zelf.

De 54 leden van de CDA-fractie in de Tweede Kamer der Staten-Generaal waren er niet blij mee dat de nieuwe voorzitter door de Grote Baas in hun midden was gedropt. Toen ‘van hogerhand’ ook nog eens een keer de wens kwam om mr. Yvonne van Rooy – die in Lubbers-II staatssecretaris van Economische Zaken was geweest – te benoemen tot eerste vice-voorzitter van de fractie, vond men het te ver gaan. Twee mensen zonder parlementaire ervaring in de fractietop, dat liever niet. Bovendien vonden sommigen dat de manier waarop de premier met dit soort ‘benoemingen’ omging wel wat Oosteuropes aandeed. Van Rooy, een protégé van Lubbers en Schmelzer, kwam een jaar later weer op haar oude post terecht. Die kwam vrij toen Piet Bukman, haar opvolger op Economische Zaken, tussentijds naar Landbouw verhuisde, waar hij de afgetreden minister Braks verving.

Ondanks het aanvankelijke wantrouwen ervoer de CDA-fractie Elco Brinkman al snel als een verademing. Bert de Vries had de fractie op nogal strakke wijze geleid. De Vries was aardig, maar ook stug en stijfkoppig. Bovendien wilde De Vries overal bij betrokken zijn, en daar houden Tweede-Kamerleden niet zo van. Brinkman deed het anders. Hij ging ervan uit dat zijn mensen specialist waren op hun eigen terrein, en anders dan De Vries vond hij dat hij zich niet met details hoefde te bemoeien – die hem overigens ook niet interesseerden. Met name op sociaal- en financieel-economisch terrein beschikte hij over relatief weinig kennis, zo gaf hij zelf ruiterlijk toe, maar daarvoor kon hij beschikken over routiniers als Frans Wolters en Gerrit Gerritse (beiden vice-voorzitter).

Achteraf zeggen sommige (ex-)CDA-kamerleden dat deze veel vrijere sfeer ook nadelen had. De grote zelfstandigheid leidde er soms toe dat fractieleden openbare standpunten innamen

waarover de fractie als geheel het nog niet eens was. De daarop volgende correcties lieten een zwakke indruk achter. Bovendien kreeg de fractie na verloop van tijd het gevoel dat Brinkman niet echt belangstelling had voor het kamerwerk en sommige zaken gewoon afraffelde. Hij bouwde geen eigen kern van vertrouwelingen op – een enkele uitzondering daargelaten – en maakte alleen van de deskundigheid van zijn fractiegenoten gebruik als het ging om praktische aspecten van wetten, nota's en dergelijke. Voor brede economische visies ging hij niet bij hen te rade, maar bij zwaargewichten uit de wetenschap, het bedrijfsleven, of kringen van werkgeversorganisaties. Zo kwamen mannen als Blankert (van de metaalwerkgeversorganisatie FME), Weitenberg (NCW) en Rinnooy Kan (Verbond van Nederlandse Ondernemingen vno) regelmatig bij hem over de vloer. Voor financieel-economische adviezen ging hij – tot ergernis van zijn fractiespecialist Gerritse – graag te rade bij oud-premier, oud-minister en voormalig president van De Nederlandsche Bank, Jelle Zijlstra; of bij Piet Korteweg, voormalig topambtenaar van Financiën, nu topman van de beleggingsgroep Robeco. Nogal wat fractieleden kregen hierdoor het gevoel dat hij zich te weinig als *hun* leider opstelde, te weinig energie in de club investeerde, te weinig moeite deed er *zijn* fractie van te maken. De samenhang ontbrak en het gezelschap van 54 leden leek steeds meer op los zand, een richtingloze club individuen waarin slechts met enige moeite nog een linker- en een rechtervleugel te herkennen was. Doordat Brinkman geen duidelijke machtsbasis in de fractie opbouwde, gaf hij in de ogen van sommige fractiegenoten ook te veel vrij spel aan de leden met een meer dan gemiddelde geldingsdrang, zoals Hans Hillen en Jaap de Hoop Scheffer.

Al met al leek Elco Brinkman het Tweede-Kamerwerk als tijdelijk te beschouwen, zijn functie van fractievoorzitter te zien als een doorgangshuis, zichzelf in wezen als een uitverkorene. Misschien omdat hij in persoonlijke contacten zo aardig is: erg openlijk werd deze kritiek niet tegen hem geuit; die bleef hangen in kleine irritaties en onderling geroddel. Zeker in de eerste helft van 1992, de periode van zijn 'aanwijzing' door Lubbers, had geen enkel fractielid belang bij openlijke kritiek. Iedereen ging er immers vanuit dat Elco Brinkman de toekomstige CDA-lijsttrekker en premier zou worden. Tegen zo'n man zet men

zich niet snel publiekelijk af. Zoals een oud-fractielid zegt: 'Dat zou toen, onder het dirigisme van Lubbers en partijvoorzitter Van Velzen, politieke zelfinoord hebben betekend.' Zelfs kritiek *off the record* was in die tijd buitengewoon schaars tot afwezig – zo merkte de parlementaire pers.

Kamerleden van coalitiepartner PVDA leerden de CDA-fractievoorzitter kennen als een ongeduldig heerschap. Thijs Wöltgens kwam hem elke woensdagmiddag tussen twaalf en twee tegen op het Torentje, voor het vaste overleg van de twee fractievoorzitters met Ruud Lubbers en Wim Kok. Hij had bewondering voor de wijze waarop Lubbers steeds weer als een soort vaderfiguur probeerde om Brinkman te temperen. Maar ook andere PVDA'ers die de kroonprins meemaakten, vonden dat hij voortdurend uitstraalde: 'ik heb eigenlijk helemaal geen tijd voor dit gemiezemuis', vooral als het over details en over compromissen ging. Hij gedroeg zich als een verwend kind, als de man die vond dat hij altijd gelijk had, maar het politieke spel, het spel van het gelijk krijgen, niet beheerste en ook niet wilde leren.

Naar buiten toe begon de nieuwe fractievoorzitter zich al snel te profileren als de grote aanjager van het kabinet-Lubbers/Kok. Hij werd daartoe overigens min of meer gedwongen door zijn collega in de Eerste Kamer, de Zeeuwse CDA-senator Ad Kaland. Toen het derde kabinet-Lubbers op Prinsjesdag 1990 zijn eerste begroting presenteerde, waren het vooral Kaland en zijn Eerste-Kamerfractie die kritiek uitoefenden op de zich hierin aftekenende stijging van de overheidsuitgaven. Dat was geen incidentele kritiek, want gedurende de daaropvolgende jaren zou Ad Kaland zich steeds nadrukkelijk ontpoppen als criticaster van het kabinet-Lubbers/Kok. Daarbij liet hij niet na Brinkman en de Tweede-Kamerfractie op prikkelende wijze op te roepen ook zo'n houding aan te nemen; bijvoorbeeld door die fractie als 'stemvee' aan te duiden. Het lijdt geen twijfel dat Elco Brinkman, zelf altijd een voorstander van daadkracht, zich Kalands woorden heeft aangetrokken.

Brinkmans eerste grote provocatie van het kabinet vond plaats in het voorjaar van 1991. In februari maakte het kabinet een zogenoemde Tussenbalans op, zoals dat was afgesproken bij de formatie. Daaruit bleek dat het nodig was om wat extra bezuinigingen door te voeren. Omdat de PVDA hier moeite mee had, bleef een aantal problemen liggen – waaronder de als steeds

noodzakelijker ervaren bezuinigingen op de wao. In maart van dat jaar verloren de sociaal-democraten flink bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten, terwijl het verlies voor het CDA beperkt bleef. Elke verkiezingsuitslag heeft een psychologisch effect. Hoewel de feitelijke krachtsverhoudingen in de Tweede Kamer (CDA 54 zetels, PVDA 49 zetels) door de Statenverkiezingen natuurlijk niet veranderd waren, gaf deze uitslag het CDA het gevoel dat de PVDA ook als regeringspartner minder sterk was komen te staan. Kort na die verkiezingen liet Elco Brinkman via de media weten dat hij ontevreden was over de manier waarop de PVDA zich als regeringspartner gedroeg. Hij en ook andere CDA-fractieleden spraken over de mogelijkheid van een crisis en een breuk, vermoedelijk in de daaropvolgende zomer, bij de besprekingen over de begroting voor 1992, die op Prinsjesdag 1991 moest worden gepresenteerd. De financiële problemen die bij de Tussenbalans-gesprekken waren blijven liggen, zouden dan ongetwijfeld weer ter tafel komen.

In april '91 deed Brinkman er nog een schepje bovenop. Tegenover *de Volkskrant* liet hij weten dat het kabinet maar eens wat vaart moest zetten achter de plannen om de onstuimige groei van het aantal wao'ers en de daarmee gepaard gaande kosten aan te pakken. Tegen deze tijd leefde overigens niet alleen bij Brinkman, maar in veel bredere kring (ook in de PVDA, en ook bij werkgevers- en werknemersorganisaties) het gevoel dat Lubbers/Kok maar weinig uit de vingers kreeg. Het imago van het kabinet werd er een van landerigheid, onopgeloste en vooruitgeschoven meningsverschillen, en gebrek aan enthousiasme. In zijn tirades hiertegen kon Elco Brinkman gloriëren. 'Springerig, koel en ontspannen', schetste *NRC Handelsblad* hem.

Ook Ruud Lubbers had wel eens moeite met de stroperigheid van het kabinet, die zijns inziens vooral te maken had met de onwil van de PVDA om krachtige bezuinigingsbesluiten te nemen. Anderzijds beseft hij dat de coalitiepartner bang was voor aantasting van zijn sociale imago. Tegen deze achtergrond meende hij dat de combinatie van een kritische Brinkman/Kaland op zich positief was en een nuttige druk uitoefende op de sociaal-democraten. Hij bleef dat vinden toen Elco Brinkman op 3 februari 1992 op het eiland Texel een lezing hield die vooral de geschiedenis inging door de slotwoorden: 'Het speekwartier is voorbij.' Sommige CDA-ministers vonden de sug-

gestie dat het kabinet tot dan toe maar wat vrijblijvend bezig was geweest, wat al te gortig. Ruud Lubbers echter vond de 'Texelse rede', die veel publicitaire aandacht trok, niet zo slecht.

Deze tijd was voor Brinkman kortom een gloriëtijd. Hij had nu al zijn concurrenten voor de opvolging van Ruud Lubbers afgeschud. Bovendien leek de kans dat Lubbers-III een voortijdig einde zou krijgen inderdaad aanzienlijk. In de zomer van 1991 was de PVDA over de toen gepresenteerde WAO-voorstellen in grote moeilijkheden geraakt met haar eigen achterban; met als gevolg dat Wim Kok er bijna het bijltje bij had neergegoid. In april 1992, kort na Brinkmans Texelse rede, kregen Kok en Lubbers openlijk ruzie over de inkomenspolitiek. Dat kon nooit tot de einddatum, 1994, goed gaan. In allerijl organiseerde CDA-partijvoorzitter Wim van Velzen speedoverleg in eigen kring, en zette hij een noodprocedure in elkaar voor het geval het tot vervroegde verkiezingen zou komen. Intussen nam Brinkmans voorlichter Frits Wester contact op met enkele media. Het werd tijd dat zijn chef zich officieel beschikbaar ging stellen.

Ruud Lubbers vond dat Elco Brinkman zich tot dan toe, ondanks zijn ongeduldige aard, 'best leuk' ontwikkelde en 'lekker in zijn vel zat', zo liet hij vertrouwelingen weten. Op verzoek van Wester verklaarde hij zich dan ook bereid om op te treden in het portret dat het KRO-programma 'Reporter' op 20 mei 1992 van de toekomstige lijsttrekker uitzond. Vanaf het gazon van het Catshuis zei hij tegen interviewer Fons de Poel: 'Ik geloof dat het goed is dat ik niet meer dan drie periodes doe. Dus je moet je er op instellen dat er dan een nieuwe lijsttrekker komt in 1994. En ik denk dan dat in onze traditie daarvoor altijd het eerst de fractievoorzitter van het CDA in aanmerking komt.' Dat argument had Jan de Koning in 1982 ook gebruikt, voegde hij eraan toe. In het tv-programma noemde Lubbers Brinkman 'een uitstekende fractievoorzitter. Snel. En ja, hoe zal ik dat zeggen, heel evenwichtig. Dus het is een man die midden in de samenleving staat. En die geluiden van verschillende kanten goed op kan vangen. En die zijn rust bewaart.' Elco Brinkman, zo vervolgde de premier, bevond zich op een 'opgaande lijn' en werd steeds meer als een 'respectabel politicus' gezien. En toen kwam het hoge woord. 'Ik denk dat deze periode, Brinkman als fractie-

voorzitter, te zamen met zijn periode daarvoor als minister, eigenlijk een ideale lijn naar de toekomst heeft.' Voor de goede verstaander was duidelijk dat Lubbers wel helder leek, maar het ook weer niet helemaal was. 'We liggen op koers', 'ik hoop, maar verwacht dat de ideale lijn zich door zal zetten'. Hij zei niet: dit is hem, hij is zo ver. De media en Elco Brinkman achtten de zaak echter glashelder. Met nauwelijks verheelde trots speelde hij voor de KRO-camera zijn deel van het spel mee. Op de vraag of hij inderdaad beschikbaar was voor het lijsttrekkerschap gaf hij geen direct antwoord. Maar, vroeg de interviewer tenslotte: 'U zou het niet uit de weg gaan?' Brinkman antwoordde: 'Als je moeilijke dingen in de politiek uit de weg gaat, ben je geen knip voor de neus waard.' Het was een prachtig moment. Brinkman zag het al helemaal voor zich. Toen hem werd gevraagd voor het oog van de camera het Catshuis binnen te wandelen – als ware hij al minister-president – deed hij dat volgaarne, met zijn jasje losjes over de schouder. In een volgend shot zag de kijker Lubbers over een pad aan de zijkant wegsnellen.

Tegen anderen zei Brinkman later dat Lubbers' optreden in de KRO-uitzending voor hem een verrassing was geweest. Dat was op zijn minst niet de gehele waarheid. Brinkman was namelijk van plan geweest de dag daarvóór via het programma 'Karel' (Karel van de Graaf, AVRO) zelf bekend te maken dat hij beschikbaar was voor het lijsttrekkerschap, maar vanwege de verschijning van een wat kritisch dagbladartikel had hij besloten dit toch maar niet te doen. Toen de KRO vervolgens geen aanleiding meer zag voor het tv-portret, had Frits Wester een beroep gedaan op Lubbers, die door zijn medewerking de uitzending redde. Bij de KRO had men tijdens de voorbereidingen voor het Brinkman-portret enig inzicht verworven in de manier waarop Frits Wester actief nadacht over het imago van de premier-in-spe. Hij vertelde de programmamakers dat Elco zich wilde presenteren als een man met de blik op de toekomst, als de minister-president die grote infrastructurele werken zoals landaanwinning voor de kust bij Scheveningen op gang zou brengen, als de premier van werkend Nederland, visionair, groots.

Kort daarop verschenen er helaas barstjes in de glanzende toekomst die Brinkman leek te hebben. Minister Ernst Hirsch Ballin van Justitie bleek zich zodanig te ergeren aan Brinkmans *image building* dat hij daar uiting aan gaf. Brinkman had in mei,

kort voor de KRO-uitzending, op een partijbijeenkomst in Heerenveen een toespraak gehouden. Daarbij was hij niet keurig achter het spreekgestoelte blijven staan, maar wandelde hij gewapend met een zender-microfoon en sprekend uit de losse pols quasi-nonchalant over het toneel. De tv-camera's hadden genadeloos geregistreerd hoe hij vanaf de rand van het podium neerkeek op Ruud Lubbers, die op de eerste rij in de zaal zat, en hem ietwat tergend toesprak met 'meneer de minister-president'. De 'Brinkman-shuffle', zoals de pers dit type optreden doopte, was volgens de serieuze, sterk analytisch ingestelde oud-hoogleraar Hirsch Ballin niet veel meer dan 'goedkoop stuntwerk'. Eind 1992 veroorzaakte adjunct-directeur Klop van het Wetenschappelijk Instituut van het CDA enige opwinding door zijn uitlating dat Brinkman geen echte politiek leider was, omdat hij het christen-democratische gedachtengoed niet sterk genoeg naar voren bracht. Klop en Hirsch Ballin verwoordden daarmee een gevoel dat in het CDA veel breder leefde, zij het onderhuids: Brinkman was te veel met zichzelf en zijn eigen beeldvorming bezig. En dat terwijl hij zich in veler optiek toch vooral zou moeten presenteren als een vertegenwoordiger van de partij, van een stroming, van een breed gedragen traditie.

In het voorjaar van 1992, niet lang voor bovengenoemde KRO-uitzending, had een anoniem fractielid tegen *NRC Handelsblad* gezegd: Brinkman mag dan in de partij populair zijn, maar hij zal zijn gezag nog moeten bewijzen. 'Lubbers kijkt soms hoever Brinkman durft te gaan, of Brinkman wel hard genoeg is om regeringsleider te worden. Dan neemt hij bijvoorbeeld iets niet over wat Brinkman heeft voorgesteld. Tot nu toe heeft Brinkman op zo'n moment altijd meegegeven.' Dat kan nog interessant worden, meende de krant met een vooruitziende blik: een laatste meesterproef staat hem nog te wachten. In januari 1993 was het zover. Brinkmans nederlaag bij de totstandkoming van het bami-akkoord versterkte het gevoel dat binnen en buiten de Tweede-Kamerfractie geleidelijk was ontstaan: de fractievoorzitter zette in de media het beeld van de flinke jongen neer, maar in werkelijkheid liet hij zich door Ruud Lubbers en Bert de Vries als loopjongen gebruiken. Hoe vaak was hij niet teruggekeerd van overleg met de minister-president met de mededeling dat hij een voorstel van de fractie had moeten afzwakken of

akkoord had moeten gaan met een compromis? Omgekeerd beschouwden Lubbers en het kabinet Brinkman over het algemeen als redelijk coöperatief, ondanks diens ongedurigheid. Zelfs bij de totstandkoming van het bami-akkoord was hij inschikkelijk gebleken. Ook aan kabinetszijde verbaasde men zich steeds meer over de discrepantie tussen het publieke gestook van de fractievoorzitter en zijn veel meegaander houding binnenskamers. Hoewel Lubbers zelf lange tijd mild bleef over Brinkmans publieke gedrag, konden sommige andere ministers maar weinig sympathie opbrengen voor deze discrepantie.

Toen hij na het bami-akkoord begon over het veranderen van de spelregels, vond ook Lubbers dat hij een stap te ver ging. Binnen de partij – en daarbuiten – werd het gemor over Elco Brinkman nu zó luid, dat partijvoorzitter Wim van Velzen zich ernstige zorgen begon te maken. De wao-crisis had Brinkman en het CDA in de opiniepeilingen geen goed gedaan. Kort daarop zouden de voorbereidingen voor de verkiezingen van 1994 beginnen. Misschien zouden die zelfs eerder plaatsvinden, hetzij door een tussentijdse kabinetscrisis hetzij door een besluit tot vervroeging – een mogelijkheid die toen door sommigen wel geopperd werd. Toen pvda-leider Wim Kok zich in een gesprek met journalisten liet ontvallen dat het ‘geen vanzelfsprekendheid’ was dat hij en Brinkman in één kabinet zouden zitten, en het *Algemeen Dagblad* en *Elsevier* dat publiceerden, besloot Van Velzen actie te ondernemen. De kroonprins moest een steuntje in de rug hebben, elke onduidelijkheid over zijn positie moest eens en voor altijd worden weggenomen. De partijvoorzitter kwam nu met het voorstel hem vervroegd tot lijsttrekker aan te wijzen. Hoewel Ruud Lubbers en Elco Brinkman beiden hun bedenkingen hadden bij een versnelde aanwijzingsprocedure, verzette geen van tweeën zich ertegen. Op 8 maart 1993, terwijl de premier op reis was naar de Nederlandse Antillen, hakte het partijbestuur de knoop door: Brinkman werd beoogd lijsttrekker.

In september dat jaar verscheen het *CDA-Jaarboek*, met boven het voorwoord Brinkmans motto: ‘Het is beter dat gij niet belooft dan dat gij belooft en niet inlost’ (ontleend aan het boek Prediker). Het bevatte een interview met drie voormalige lijsttrekkers van KVP, ARP en CHU, de partijen die in 1980 in het

CDA waren samengegaan. Norbert Schmelzer, Barend Biesheuvel en Berend Udink spraken weliswaar hun steun voor Brinkman uit, maar verder hadden zij vooral waarschuwendes woorden. In essentie kwam het hierop neer: neem niet te veel afstand van het kabinetsbeleid, en pas op met je *image building*. Oud-premier Biesheuvel zei het nog het duidelijkst: 'Als Brinkman zich straks als lijsttrekker zou gaan distantiëren van het beleid van het kabinet, dan voorspel ik u dat de kiezers dat niet zullen begrijpen. Brinkman heeft die neiging een beetje. Door mijn eigen ervaring wijs geworden zeg ik: Brinkman, doe dat niet. Hij heeft toch al de handicap dat hij Lubbers moet opvolgen en dat is geen geringe klus. Als hij dan ook nog afstand gaat nemen van het beleid en accenten gaat leggen op de techniek en vrij op het podium lopen, daar prikt de tv-kijker doorheen.'

Maar Elco Brinkman had geen boodschap aan de wijze woorden van de oude CDA-garde. Hij begon zijn bijdrage aan hetzelfde *Jaarboek* met de woorden: 'Het moet anders in Nederland.' Enigszins sussend voegde hij daar aan toe dat het niet zo was dat de oude aanpak (lees: die van Lubbers) niet deugde, maar toch, het moest anders: 'De politiek moet geen mooie beloften doen, maar overgaan tot het doorhakken van knopen.' Eigenlijk zei hij hiermee dat de aanpak van Lubbers helemaal niet deugde. Daarmee had de wisseling van de wacht binnen het CDA, nog voor die in mei 1994 definitief zou worden, het karakter van een generatiestrijd gekregen.

